

ANNA JAKUBOWICZ

WSP w Bydgoszczy

POZIOM SPRAWNOŚCI WYPOWIADANIA SIĘ W PIŚMIE UCZNIÓW KOŃCZĄCYCH KLASĘ TRZECIĄ

Wprowadzenie

Zadaniem kształcenia polonistycznego w klasach niższych jest wyrobienie u uczniów umiejętności pisania rozpatrywanego od strony graficznej oraz sprawności w samodzielnym konstruowaniu wypowiedzi pisemnych. Zdolność bezpośredniego formułowania myśli na piśmie zależy od takich czynników, jak: posiadanie określonych wiadomości, umiejętność logicznego myślenia, bogactwo słownictwa, opanowanie form językowych, umiejętność ortograficznego pisania oraz umiejętność stosowania określonych form stylistycznych¹.

W związku z powyższym dużą wagę przywiązuje się do ćwiczeń w pisaniu usprawniających technikę pisania pod różnymi względami. Wyodrębnia się więc: ćwiczenia w kształtnym pisaniu, ćwiczenia ortograficzne i gramatyczne, ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne oraz ćwiczenia stylistyczne. Właściwe ustopniowanie ćwiczeń w pisaniu przyczynia się do opanowania przez uczniów techniki pisania, uświadomienia kształtów graficznych wyrazów, do skupienia uwagi przede wszystkim na komponowaniu treści².

O zaawansowaniu w opanowaniu języka pisanego świadczy rodzaj poprawnie przez dzieci wykonywanych ćwiczeń stylistycznych. W klasach początkowych wyróżnia się następujące ich rodzaje: opowiadania, opisy, sprawozdania, notatki kronikarskie oraz formy użytkowe: listy, zawiadomienia, zaproszenia. Zadanie kształtowania umiejętności samodzielnego konstruowania wypowiedzi pisemnych obejmuje stopniowe wdrażanie uczniów do coraz trudniejszych form pisania. Od wspólnego, a następnie samodzielnego układania i zapisywania zdań, poprzez redagowanie opisów i opowiadań, do tworzenia i pisania swobodnych tekstów.

Do podstawowych form wypowiedzi najczęściej występujących w procesie dydaktycznym na lekcjach języka polskiego należą opowiadania i opisy. Tematykę opowiadań stanowią mogą osobiste przeżycia dzieci, wydarzenia z ich życia, w mniejszym stopniu lektura. Konstruowanie opowiadań powinno być okazją dla doskonalenia stylu uczniów oraz werbalnego uzewnętrznienia ekspresji uczuciowej. W rezultacie nauczyciel powinien doprowadzić uczniów do umiejętności tworzenia poprawnego stylistycznie, barwnego, dynamicznego opowiadania.

Opis stanowi trudniejszą formę wypowiedzi. Program nauczania wprowadza go w klasie trzeciej. Wcześniej występuje jedynie układanie zdań jako przygotowanie do opisu. Wynikiem pracy nauczyciela powinno być zdobycie przez dzieci umiejętności układania wypowiedzi w formie opisu, będącej ujęciem charakterystycznych cech przedmiotu, posiadającej logiczną całość oraz zawierającej określony zasób słownictwa.

Wymienione wyżej formy wypowiedzi poprzedzone są ćwiczeniami w samodzielnym układaniu i zapisywaniu zdań przez dzieci. Zdania te będące rezultatem pracy myślowej samego dziecka prowadzą do umiejętności tworzenia szerszej, samodzielnej wypowiedzi pisemnej. Ważnym jest więc, aby nie ograniczać swobodnej twórczości dzieci w zakresie wymienionych form. Rola nauczyciela powinna sprowadzać się do nieznacznego kierowania pracą dzieci, udzielania pomocy w zakresie stylistycznym oraz korygowania pisania pod względem ortograficzno-gramatycznym.

1. Założenia i organizacja badań

Umiejętność samodzielnego wypowiadania się w piśmie, w formie opowiadania i opisu, należy do sprawności, które zgodnie z założeniami programu nauczania uczniowie powinni opanować w toku trzyletniej nauki. Podjęte przeze mnie badania miały na celu stwierdzenie, jak ukształtowana została ta umiejętność u uczniów kończących edukację wczesnoszkolną.

Badaniami objęto uczniów trzech klas trzecich różnych środowisk: wielkomiejskiego — Bydgoszcz (24 uczniów), małomiasteczkowego — Solec Kujawski (25 uczniów) oraz wiejskiego — Białe Błota (20 uczniów). Ze względu na określony cel badań przeprowadzono je w czerwcu 1987 roku.

Umiejętność tworzenia opowiadania badano przy pomocy serii obrazkowej pt. "Budka", składającej się z czterech logicznie ze sobą powiązanych

obrazów³. Sytuacje przedstawione na poszczególnych obrazkach nie są skomplikowane, zestawienie ich pozwala na właściwe wyjaśnienie przebiegu zdarzenia.

Podstawą tworzonych przez dzieci opisów była lalka. Wybór takiego przedmiotu podyktowany został tym, że opisujący dysponowali odpowiednio szerokim zasobem słownictwa do ukazania charakterystycznych cech lalki.

2. Kryteria i normy oceniania opowiadania

Walory opowiadań pisanych przez dzieci oceniane były na podstawie kryteriów, które uwzględniły poprawność ich kompozycji, różnorodność utworów językowych w nich zawartych, strukturę logiczną opowiadań, a także pomysłowość w rozwijaniu akcji. Podczas oceny posłużono się czterostopniową skalą, według której opowiadania klasyfikowano jako: barwne, przejrzyste, zwarte bądź powierzchowne. Kryteria opisowe dla poszczególnych stopni skali przedstawia Tabela 1.

Tabela 1. Kryteria oceny opowiadania

Ocena opowiadania	Kryteria opisowe opowiadania
Barwne (bdb)	<ul style="list-style-type: none"> – stanowi zwartą logiczną całość, – w dynamiczny i oryginalny sposób przedstawia kolejne wydarzenia, – zachowuje związek przyczynowo- skutkowy pomiędzy zdarzeniami, – posiada oryginalnie sformułowany tytuł, – charakteryzuje się bogactwem słownictwa i rozbudowaną składnią, – zawiera elementy twórcze.
Przejrzyste (db)	<ul style="list-style-type: none"> – struktura logiczna spójna, lecz z nielicznymi usterkami, – interesująco przedstawia akcję, ma ciekawą fabułę – zachowuje związek przyczynowo skutkowy między wydarzeniami, – tytuł sformułowany jest poprawnie, – bogate słownictwo i składania,

Ocena opowiadania	Kryteria opisowe opowiadania
Zwięzłe (dst)	<ul style="list-style-type: none"> - struktura logiczna posiada niedostatki, - stereotypowe pomysły rozwinięcia akcji, - związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy zdarzeniami jest zachwiany, - tytuł często nieadekwatny do treści
Powierzchowne (ndst)	<ul style="list-style-type: none"> - brak spójności logicznej - mało dynamiczne i nieinteresujące ujęcie przebiegu zdarzeń, - związki przyczynowo-skutkowe między zdarzeniami nie są zachowane, - brak tytułu, - ubogie słownictwo, usterki składniowe.

Analiza wyników dotyczących wprawy w tworzeniu opowiadań prowadzi do stwierdzenia, że w próbie tej uczniowie nie wykazali się wysokimi umiejętnościami. Ukazuje to zestawienie procentowe w Tabeli 2.

Tabela 2. Sprawność wypowiadania się w formie opowiadania

Ocena opowiadania	Bydgoszcz	Solec Kujawski	Białe Błota
Barwne	4,2%	4%	-
Przejrzyste	25%	12%	5%
Zwięzłe	50%	16%	10%
Powierzchowne	20,8%	68%	85%

Na niski poziom sprawności wypowiadania się w formie opowiadania wskazuje procent osób, które napisały barwne opowiadania. W Bydgoszczy i Solcu Kujawskim jako takie zakwalifikowano tylko jedno, natomiast w środowisku wiejskim nikt nie napisał opowiadania barwnego.

W trakcie oceniania wypowiedzi uczniów zaobserwowano dużą różnicę w zakresie poziomu pisanych opowiadań w zależności od środowiska. Zebrany materiał faktograficzny dowodzi, że dzieci ze środowiska wielkomiastowego tworzyły najbardziej interesujące opowiadania. Ich pisemne wypowiedzi charakteryzuje bogatsze słownictwo i stosowanie bardziej

urozmaiconej formy stylistycznej niż w przypadku pozostałych uczniów. Wypracowania dzieci z klasy bydgoskiej stanowią w większości przypadków zwartą, logicznie powiązaną całość. Posiadają także więcej elementów twórczych.

Prace pisemne uczniów z Solca Kujawskiego są krótsze i mniej twórcze. Większość wypowiedzi pisemnych (68%) zakwalifikowano jako powierzchowne, czyli takie, w których brakowało interpretacji faktów, a treść nie wychodziła poza tematykę obrazków.

W najbardziej niekorzystnym świetle przedstawiają się opowiadania uczniów klasy wiejskiej. Były to przeważnie prace mające charakter zdań podpisujących poszczególne obrazki, pozbawione spójności logicznej. Opowiadania dzieci z Białych Błót są jednostajne, stereotypowe, o ubogim słownictwie i składni.

3. Kryteria i normy oceniania opisu

Analogicznie do oceny opowiadania przyjęto również określone kryteria oceny opisu. Zaliczono do nich sposób ujęcia charakterystycznych cech przedmiotu, spójność logiczną, zachowanie jedności czasu i miejsca, bogactwo składni i słownictwa. Normy te stanowiły podstawę do określenia poszczególnych stopni skali klasyfikującej opisy jako: obrazowe, pełne, ubogie i ogólnikowe. Tabela 3. przedstawia opisowe kryteria oceny opisu.

Tabela 3. Kryteria oceny opisu

Ocena opisu	Kryteria opisowe oceny opisu
Obrazowy (bdb)	<ul style="list-style-type: none"> – ukazuje przestrzenny, statyczny układ elementów przedmiotu, – w realistyczny sposób wyszczególnia charakterystyczne cechy opisywanego przedmiotu, – bogate i precyzyjnie ujmujące cechy słownictwo, – posiada rozbudowaną składnię, – stanowi logiczną całość, – zachowana jest jedność czasu i miejsca.

Ocena opisu	Kryteria opisowe oceny opisu
Pełny (db)	<ul style="list-style-type: none"> - zachowana statyczność i przestrzenność opisu, - ujmuje charakterystyczne cechy przedmiotu, - bogate, choć niezbyt urozmaicone słownictwo, - poprawna składnia, struktura logiczna prawidłowa, - struktura logiczna prawidłowa, - zachowana jedność czasu i miejsca.
Ubogi (dst)	<ul style="list-style-type: none"> - zachowany przestrzenny i statyczny charakter opisu - ogólnikowe przedstawienie cech przedmiotu, - ubogie słownictwo, - występują błędy składniowe, - struktura logiczna posiada pewne niedostatki, - niedociągnięcia w zakresie zachowania jedności czasu i miejsca.
Ogólnikowy (ndst)	<ul style="list-style-type: none"> - często nie zachowuje przestrzennego i statycznego charakteru, - opisujący dostrzega tylko niektóre cechy przedmiotu - ubogie słownictwo i składnia, brak spójności logicznej, - nie ma jedności czasu i miejsca.

W porównaniu z rezultatami uzyskanymi przez badanych podczas pisania opowiadań wyniki osiągnięte przez nich w zakresie tworzenia opisu prezentują się bardziej optymistycznie. Tabela 4 zawiera procentowe ujęcie osiągnięć uczniów z trzech środowisk w zakresie sprawności tworzenia opisu.

Tabela 4. Sprawność wypowiedzania się w formie opisu

Ocena opisu	Bydgoszcz	Solec Kujawski	Białe Błota
Obrazowy	16,6%	-	5%
Pełny	79,2%	20%	65%

Ocena opisu	Bydgoszcz	Solec Kujawski	Białe Błota
Ubogi	4,2%	32%	30%
Ogólnikowy	-	48%	-

Rozpatrując dane zgromadzone w Tabeli 4 można dostrzec wyraźną dominację ocen najwyższych w środowisku wielkomiejskim. Uczniowie z Bydgoszczy mogą poszczycić się największym zasobem słownictwa i bogactwem składni. Ich opisy ujmują charakterystyczne cechy lalki tworząc tym samym bogate w słownictwo, logiczne całości. Na korzyść uczniów z klasy bydgoskiej przemawia również brak opisów ogólnikowych.

Poza nielicznymi opisami (20%) uczniów z Solca Kujawskiego zawierającymi charakterystyczne cechy lalki, większość tworzonych opisów jest uboga pod względem doboru odpowiedniego słownictwa, posiada niespójną strukturę logiczną. Występują w nich błędy składniowe.

W porównaniu z nimi w stosunkowo lepszym świetle prezentują się opisy uczniów z Białych Błót. Większość z nich to opisy pełne (65%) zawierające charakterystyczne cechy lalki. Prace pisemne dzieci ze środowiska wiejskiego świadczą, że dysponują one dość szerokim zasobem słownictwa niezbędnego przy budowie opisów. Ich wypowiedzi posiadają poprawną strukturę logiczną i bogatą składnię.

4. Kryteria i normy oceniania poziomu wypowiedzania się w piśmie

Zgodnie z przyjętą problematyką badań tworzone przez uczniów opowiadania i opisy ujęto jako sprawność w pisemnym wypowiedzaniu się. Takie zestawienie pisemnych wypowiedzi pozwoliło na ustalenie poziomu, jaki charakteryzuje uczniów kończących edukację wczesnoszkolną, w zakresie tej sprawności językowej. Poziom sprawności wypowiedzania się w piśmie określano również według czterostopniowej skali. Stopnie tej skali oraz ich kryteria zawiera Tabela 5.

Tabela 5. Kryteria oceny poziomu sprawności w pisemnym wypowiedzianiu się

Nazwa poziomu	Kryteria oceny poziomu sprawności
Wysoki	<ul style="list-style-type: none"> – uczeń redaguje całkowicie poprawną pod względem formalnym i logicznym wypowiedź pisemną (opowiadanie, opis), – posługuje się bogatym słownictwem, różnorodnością tworów składniowych i stylistycznych, – fabuła opowiadania zawiera pomysłowe rozwiązania przedstawionych w historyjce treści, a tekst jest bardzo obrazowy.
Dobry	<ul style="list-style-type: none"> – uczeń redaguje poprawną pod względem formalnym i logicznym wypowiedź pisemną (opowiadanie, opis), – posługuje się urozmaiconym słownictwem, – fabuła opowiadania jest w pełni zgodna z treścią historyjki obrazkowej, a tekst opisu adekwatny do przedmiotu.
Zadawalający	<ul style="list-style-type: none"> – redagowana przez ucznia wypowiedź pisemna (opowiadanie, opis) posiada niedostatki formalne i logiczne, – uczeń posługuje się poprawnym słownictwem i składnią, – fabuła opowiadania zgodna z treścią historyjki, lecz skrótkowa, a tekst opisu odzwierciedla cechy przedmiotu w sposób ogólny.
Niezadawalający	<ul style="list-style-type: none"> – występują liczne usterki w ujęciu logicznoformalnym treści opowiadania i opisu, – język jest ubogi, – występują błędy gramatyczne i stylistyczne.

Zamieszczone w powyższej tabeli kryteria pozwoliły na dokonanie ogólnej oceny sprawności wypowiedzianiu się w piśmie uczniów kończących naukę początkową. Uzyskane przez badanych wyniki przedstawia Tabela 6.

Tabela 6. Sprawność w pisemnym wypowiedaniu się

Środowisko	Poziom sprawności			
	wysoki	dobry	zadowalający	niezadowalający
Bydgoszcz	-	50%	45,8%	4,2%
Solec Kuj.	-	12%	24,0%	64,0%
Białe Błota	-	5%	50,0%	45,0%

Z zestawienia wynika, że po trzech latach nauki żaden z uczniów nie wykazał się taką umiejętnością pisemnego wypowiedania się, którą można by zakwalifikować do poziomu wysokiego. Wyniki badań ujawniły bardzo ostro zarysowującą się i niepokojącą prawidłowość. Prawie wszystkie dzieci legitymują się zadowalającym lub niezadowalającym poziomem umiejętności tworzenia wypowiedzi pisemnych. Najsłabsze rezultaty osiągnęli uczniowie z Solca Kujawskiego, gdzie poziom niezadowalający stanowi 64%. Świadczy to o braku opanowania w stopniu wystarczającym tej umiejętności w ciągu wczesnoszkolnego okresu nauki.

5. Wnioski z badań

Przeprowadzone badania sondażowe wykazały, że nie wszyscy uczniowie kończący wczesnoszkolny etap nauki zdołali w sposób wystarczający opanować umiejętności wypowiedania się w piśmie, w formie opowiadania i opisu. Analiza zgromadzonego materiału faktograficznego pozwala na wysunięcie kilku spostrzeżeń w odniesieniu do badanej populacji.

1. Wypowiedzi uczniów mają charakter dość stereotypowy, schematyczny, brakuje w nich elementów twórczych.
2. Poza nielicznymi — opowiadania uczniów były nieciekawe, krótkie, a słownictwo użyte do ich budowy ubogie.
3. Umiejętność opisywania została opanowana przez dzieci w lepszym stopniu niż tworzenie opowiadań. Opisy charakteryzują się większym zasobem słownictwa i różnorodnością składni.
4. Stwierdza się duże zróżnicowanie w umiejętności wypowiedania się w piśmie w zależności od badanego środowiska.

PRZYPISY

- 1 H. Baczyńska: *Metodyka języka polskiego w klasach I-III szkoły podstawowej*. Warszawa WSiP 1985 s.119
- 2 M. Nagajowa: *Kształcenie języka ucznia w szkole podstawowej*. Warszawa WSiP 1985 s.21-34
- 3 Pomysł historyjki zaczerpnięto z pozycji H. Baczyńska: *Rozwój mowy pisanej w klasach I-IV*. Warszawa PWN 1965